

Держава і право феодальної Польщі

План

1. Рання історія Польщі (960–1385)
2. Династія Ягеллонів (1385–1572)
3. Річ посполита 1569-1795

1. Рання історія Польщі (960–1385)

Уперше загальна назва народу трапляється в документах поч. 11 ст., а остаточно утверджується в 13 — 15 ст., хоча ще протягом тривалого часу зберігався поділ на мовно-діалектні й етнографічні регіони.

Завершилося формування
ранньофеодальної польської
держави в роки правління
Мешко I (960-992 рр.)

Після шлюбу Мешка з чеською принцесою Дубравкою, він у 966 році навіртається до християнства та запроваджує християнство римського обряду в Польщі з власним єпископатом у Познані.

Польща зміцнилась і
дістала міжнародне
визнання за правління у
992–1025 роках
Болеслава I Хороброго,
сина Мешка I.

Після смерті Болеслава I розпочалась боротьба за королівський престол між спадкоємцями

Феодальна роздробленість привела до утворення численних князівств. Міжусобиці полегшували експансію на польські землі сусідніх держав.

Куявськомку князю **Владиславу I Локетку** (1260–1333) вдалося, здобути перемогу над удільними князями, об'єднати значну частину польських князівств під своєю владою і 1320 року коронуватися в Кракові. Відбулося відновлення єдності польської держави.

Політику подальшого об'єднання польських земель продовжив Казимир III Великий (1333–1370)

- поділив країну на воєводства і каштелянства;
- провів грошову реформу;
- проводив активну зовнішню політику, намагався стримувати експансію німців і хрестоносців;
- скориставшись з послаблення Галицько-Волинської держави, в 1340 і захопив її землі.

Казимир III був останнім представником династії П'ястів.

Державний устрій та суспільний лад X-XII ст.

- * На етапі виникнення польської держави основну масу населення складали **вільні люди – смерди**. Вони мали право брати участь у народних зборах (віче).
- * **Вище смерда** стоїть знатна людина – князь, старійшина, княжий дружинник, а в містах Помор'я – купець, землевласник і старійшина одночасно, що розбагатіли на торгівлі.
- * **Нижче смерда** – напіввільний “десятник”, жертва “подачі” (так називалась у слов'янському Помор'ї боргова кабала) і раб. Ці обидві групи, близькі за своїм юридичним положенням, складали ядро залежного населення.

При Мешко I Польща приймає християнство за католицьким обрядом. У склад панівного класу вливається новий елемент – духовенство.

Поступово формується феодална земельна власність.

Розпочався процес зосередження земель у руках можновладців і костелу.

Клас феодалів у цей час поділяється на три основні групи:

- а) церковні феодали - єпископи, абати крупних монастирів;
- б) магнати - знать, можновладці;
- в) шляхта - дрібне рицарство.

У цей і наступний періоди завершується феодалізація польського суспільства. Основна маса вільних селян стає залежною.

Серед них розрізняють:

- “закупи”, які потрапили в кабалу за невиплату боргу;
- “ратаї” – ті, хто одержував від господаря не тільки землю, але і необхідний інвентар, худобу;
- “гості” – селяни-втікачі і ті, хто втратив зв’язок зі своєю общиною.

Адміністративно держава поділялась на провінції, останні — на міські округи на чолі з каштелянами.

Король здійснював контроль за адміністрацією, подорожуючи країною. Столицею було Гнезно, потім Познань, а з серед. 11 ст. — Краків.

Після усобної боротьби, що розпочалася по смерті Болеслава, Польща переживала період феодальної роздробленості.

У XII ст. вона фактично розпадається на незалежні князівства.

Короля Болеслава III **Кривоустого** в 1138 р. змусили підписати **статут** за яким територія Польщі була поділена на уділи між його синами.

Ще більше права знаті та її імунітет були розширені у т. зв. **Ленчинських статутах** за якими посилюється незалежність від королівської влади і князів церкви, тобто вищого духовенства.

З кінця XII ст. стали з'являтися селянські поселення, в яких застосовувалося не польська звичайне право, а німецьке право, що значно поліпшило правове становище сільського населення.

З кінця XII ст. стали з'являтися селянські поселення, в яких застосовувалося не польська звичайне право, а німецьке право (так звана колонізація на німецькому праві), що значно поліпшило правове становище сільського населення.

У XIII в. істотно прискорилося зростання польських міст: їх кількість в цей час збільшується з 50 до 250. Як старі, так і нові міста переводилися на німецьке право, тобто отримували право на самоврядування в основному за зразком німецького міста Магдебург. За магдебурзьким правом місто виходило з під влади пана або королівських чиновників і підпорядковувався владі спадкового вйта

Знать постійно намагалась обмежити королівську владу, що виявилось у обмеженні права короля у виборі спадкоємця престолу. За **Будзинським договором 1355 р.** польський престол міг переходити тільки по чоловічій лінії (за Салічним законом).

Джерела польського права X-XIII століть. «Польська правда» як пам'ятник стародавнього польського права

До найдавніших джерел права відноситься звичайне право і князівське законодавство. Звичаєве право існувало в усній формі, а потім з'явилися перші писемні пам'ятки.

До пам'ятників звичайського права відноситься «Польська правда» (Ельблонська книга), складена в XIII в.

Зберігся уривок з 29 статей. За змістом норми «Польської правди» умовно можна розділити на чотири групи:

- 1) що закріплюють феодальні відносини;
- 2) встановлюють покарання за злочини;
- 3) регламентують порядок судового розгляду;
- 4) визначають спадкові права лицарів і селян.

У «Польської правді»:

- фіксувалися повинності селян (кметів) на користь феодалів,
- встановлювалося грошову винагороду за повернення втікачів,
- регламентувався порядок збору церковної десятини.

Злочин розглядалося як образа або збиток, заподіяний приватній особі, але, разом з тим, тяжкі злочини, вважалися порушенням королівської волі.

У «Польської правді» розглядалися такі види покарання, як:

- смертна кара (за державну зраду),
- приватні грошові штрафи (їх платили потерпілому або його сім'ї),
- публічні грошові штрафи (платили королю).

У «Польській правді» не згадується про принцип таліона, але інші джерела свідчать про його застосуванні.

Судовий процес був змагальним. Відвести звинувачення можна було, якщо відповідач присягав разом з тими людьми, які готові були підтвердити його добре ім'я. Кількість свідків-соприсяжників точно визначалося для кожного злочину. Будь-яке порушення прийнятої процедури присяги вело до програшу справи.

При відсутності свідків як доказ застосовували випробування вогнем або водою.

2. Династія Ягеллонів 1385-1572

Перебування **Людовіка Угорського** на польському престолі (1370— 1384) проходило в умовах постійної загрози бунту możновладців. Намагаючись забезпечити їх лояльність, король йшов на значні поступки.

В 1374 р. Людовік був змушений видати т. зв.

Кошицький привілей.

Кошицький привілей— привілей (жалувана грамота) короля якою він надавав шляхті права і привілеї, якими раніше користувалися лише вищі світські і духовні феодалі. В обмін на це, одна з дочок Людовіка (Катерина, Марія або Ядвіга) повинна була зійти на польський трон після його смерті.

Шляхта отримала такі привілеї:

- Звільнення від данини, за винятком 2 грошів з одного поля і 4 грошів з монастирських володінь;
- Звільнення від обов'язку будувати чи ремонтувати замки, за винятком військового часу;
- Посади діставалися тільки полякам;
- За битви під час війни шляхта отримувала платню солдатів;
- Звільнення від будівництва мостів та міст;
- Звільнення від забезпечення королівського двору в той час, коли він подорожував по країні.

Після смерті Людовика Польща і Литва
уклали **Кревську унію 1385 р.**

Згідно з Кревською унією, новий король (Ягайло прийняв ім'я Владислав II) зобов'язувався приєднати Литовське велике Князівство до Польщі, перенести спільну столицю до Кракова, перевезти туди ж литовську скарбницю, перейти разом зі своїм народом у католицизм. Ягайло поклав початок династії Ягеллонів.

Poland
Cracow

Lithuania

Territories dependent on Lithuania

Principality of Moldavia
vassal of Poland

Bilhorod
Kilia

Poznań
Thorn

Medininkai/Varniai
Kaunas Kernavė

Vilnius

Minsk

Vitebsk

Smolensk

Moscow

Velikiy Novgorod

Pskov

Daugava

Polotsk

Oka

Kozelsk

Pripyat

Turov

Lyubech

Novgorod Seversky

Kursk

Volynsky

Chernigov

Kiev

Belgorod

Pereyaslavl

Buda

Magyars

Carpathian Mountains

Bilhorod

Kilia

Azov

Belgrad

Wallachia

Danube

Chersonessos

Bulgaria

Preslav

Sofia

Black Sea

Copenhagen

Denmark

Baltic Sea

Prague

Vienna

Bohemia

Serbia

Don

Прагнучи здобути підтримку серед шляхти, королі продовжували надавати їй нові привілеї. У 1454 Казимир IV видав **Нешавський привілей**, який фактично ставив королів у залежність від шляхти.

Були видані окремо для Малої Польщі, Великої Польщі, земель Серадзської, Холмської, Саноцької і Перемишльської. Пізніше поширились на інші терени України у складі Речі Посполитої.

Статути вимагали, щоб король отримував схвалення шляхти на нові закони, на набір війська, або на нові податки. Відміняли виняткове право магнатів заміщати вищі державні посади, регулювали судочинство і місцеве управління (що перебувало в руках магнатів) на користь шляхти.

У Польщі склалась станово-представницька монархія, головними рисами якої були загальні і земельні сейми (з'їзди) шляхти, як станові представницькі органи.

У 1492 р. Казимир IV помирає. Його син Ян-Ольбрахт (1492-1501) змушений іти на нові поступки магнатам і шляхті.

За **Петраковським статутом 1496 р.**, магнати дістали право самостійно вести торгівлю із зарубіжжям.

Статут 1496 р. серйозно підривав основи матеріального благополуччя багатьох польських міст, чиї цехи не витримували конкуренції з європейським чи турецьким імпортом.

У 1505 році король Олександр
Казимирович запровадив звід законів
— Радомську конституцію (**Nihil
Novi**)

Закон «Nihil novi» унормовував
Привілеї шляхетські, забороняв
королям приймати нові закони без
згоди шляхти (представленої в Сеймі
Королівства, що складався з Сенату та
Посольської ізби) за винятком
окремих особливо обумовлених
малозначущих питань.

Цей закон прийнято розглядати як завершальний крок у формуванні
шляхетської демократії, або шляхетської республіки.

Зі смертю Сигізмунда II Августа (1548-1572) Ягеллонська династія припинилася.

Цим скористалась шляхта, обравши на престол Генріха Валуа (1573–1574) — представника французької королівської династії (майбутнього короля Генріха III)

Який натомість затвердив «Генріхові артикули», що підтвердили усі привілеї і права шляхти, навіть дозволивши їй виступати із зброєю проти короля.

Генріківські артикули або Генрикові статті, подані сеймом 1573 р. окреслювали обсяг і компетенцію королівської влади; При порушенні королем задекларованих зобов'язань шляхта звільнялася від обов'язків підданства. Це надавало широкі можливості для антикоролівських виступів (так званих рокошів), з чого протягом XVII ст. не раз користалися як магнати, так і середня шляхта.

Генріківські артикули завершили підпорядкування королівської влади сейму, розпочате знаменитою конституцією 1505р. «Nihil novi» («Нічого нового»), тобто жодних законоположень без згоди обох палат сейму: сенаторської і посольської.

3. Річ посполита 1569-1795

У 16 ст. Польща досягла найбільшої могутності й авторитету.

1569 року була укладена **Люблінська унія** — угода про об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу — Річ Посполиту, що була затверджена у місті Любліні 1 липня 1569 року.

**Rzeczpospolita
Obojga Narodów w 1569**

- The Crown
- Grand Duchy of Lithuania
- Fiefs and dependencies
- ⊙ Major cities
- Other cities and towns
- Brandenburg
- Sweden
- Saxony
- Ottoman Empire
- Habsburg Empire
- Muscovy / Russia
- Denmark
- Ks. Pomorskie

На початку XVI століття Литва у війнах з Московією втратила майже третину своєї території. Ситуація загострилась в середині XVI століття, коли почалась Лівонська війна. Щоб уникнути завоювання, вона мусила знайти надійного союзника. З Польським королівством вісім разів обговорювалось й укладалось різноманітні угоди-унії пов'язані особою спільного монарха — великого князя литовського, що обіймав на той час посаду й польського короля.

Згідно з Люблінською унією Польща і Литовське князівства разом обирали короля, якого проголошували і Великим князем. Сейми обох держав мали стати спільними. Спільною мала бути і монета. Польська і литовська шляхта отримувала право володіння землями в обох частинах Речі Посполитої. Однак зберігалися окремі уряди.

Також окремими залишалися: печатка, герб, фінанси, адміністрація і військо.

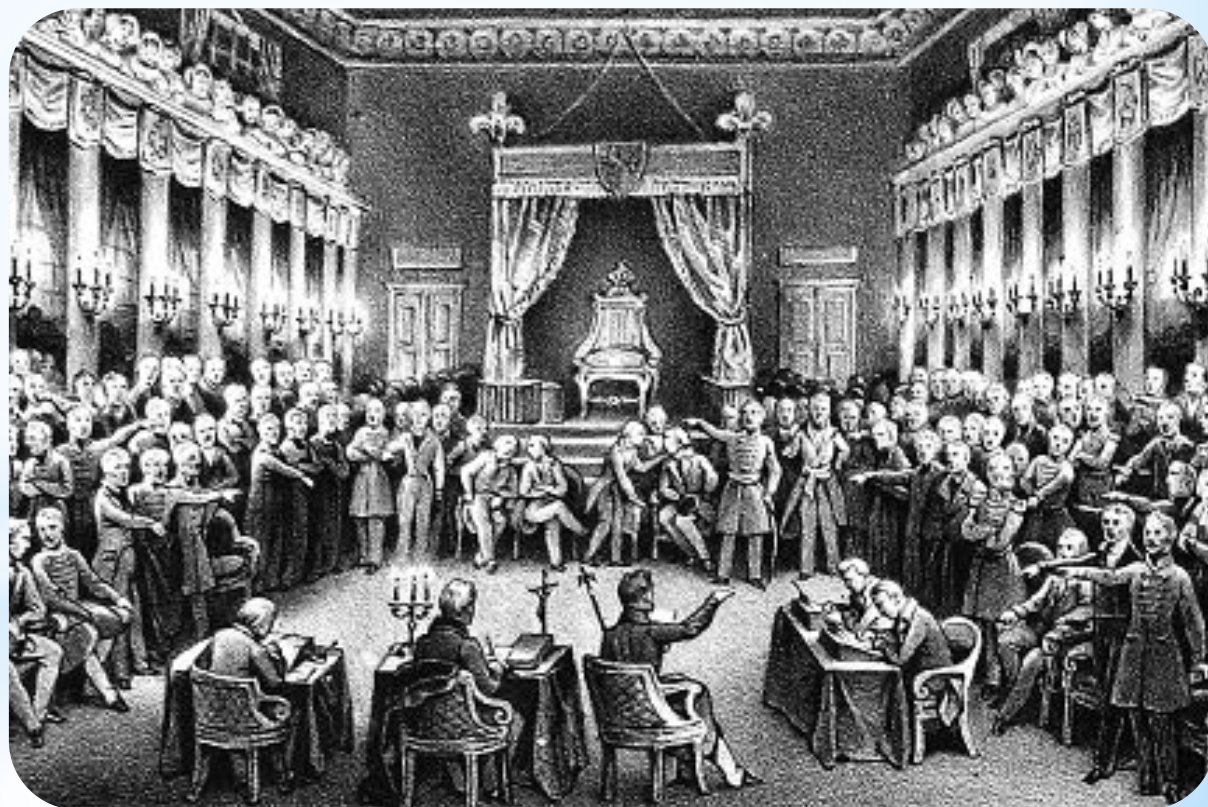
У литовській частині держави руська мова лишалася як урядова, а Литовський статут зберігався у якості чинного права. Реальну владу в об'єднаній державі мав не король, а Сейм, що скликався один раз на два роки.

Устрій, що склався у 16 ст., отримав назву «шляхетської демократії», а сама держава стала називатись Річ Посполита (республіка) Польська (1569). Столиця перемістилась у Варшаву.

Кожних два роки король зобов'язувався скликати сейм, без згоди якого заборонялося оголошувати війну чи укладати мир. Закони приймав лише сейм. Якби король відмовився від дотримання артикулів, шляхта отримувала б право на повстання. Контроль над діями короля мала здійснювати постійно діюча Рада сенаторів.

У Польщі Сейм мав права, нечувані в жодній країні світу. Складався цей орган з двох палат. До Сенату входила аристократія за правом спадковості, а також вищі посадові особи держави та її церковні ієрархи.

Депутати, обрані на місцевих сеймиках створили Посольську палату. Кожний такий депутат мав імперативний мандат, тобто не міг голосувати інакше, ніж було погоджено на сеймику.

У 1589 р. депутати обох палат Сейму отримали право **liberum veto**, тобто вільного вето. Для прийняття рішення сеймом вимагалася одноголосність його учасників, один-єдиний депутат своєю «відмовою!» міг зірвати вироблене колективне рішення.

Спершу цим правом не зловживали, бо використано воно було аж у 1652 р. Зате з 1652 по 1764 рр. з 55 сеймів (раз у два роки) зірвано було аж 48!

Таким чином, у другій половині XVI ст. остаточно сформувалася шляхетська демократія.

Система шляхетської демократії включала в себе такі органи станового представництва як:

- двопалатний вальний сейм;
- провінційні сейми;
- земські сеймики.

Найважливішою особливістю цих органів можна вважати що в їх роботі брав участь лише шляхетський стан. Що правда, крім шляхти в вальному сеймі були представлені мешканці деяких великих міст, але вони не мали права вирішального голосу.

Контрреформація і наступ католицизму, особливо діяльність єзуїтів, поступово повернули провідні ідейні позиції костелу у польському суспільстві і навіть дозволили поширити впливи на схід, де панувало православ'я.

В 1596 у Бресті була схвалена церковна унія, що утворила на українських і білоруських землях греко-католицьку церкву, підпорядковану Римському Престолу (**Берестейська унія 1596**).

Безпосередніми приводами до унії були:

- ідея об'єднання християн після розколу в 1054 р. на православну та католицьку у єдину церкву;
- на думку українських єпископів, мала б вирішити проблему полонізації та покатоличення православних, вони отримали б рівноправність у Речі Посполитій з католиками ;
- тісніше зв'язати Україну й Білорусь з Польщею і нейтралізувати впливи Москви;
- невдоволення руських православних єпископів тим, що у церковні справи дедалі більше втручалось міщанство, організоване у братства;
- бажання єпископів звільнитися від підлеглості східним патріархам;
- намагання верхівки руського православного духовенства добитися рівності з католицькими єпископами, які засідали в сенаті та титулувались «князі церкви» — і залежали тільки від Папи та почасти від короля.

Розвиток польського права в XVI-XVIII століттях.

У XIV-XVI ст. поряд зі звичайним правом велике значення набуло королівське законодавство. Король видавав привілеї, що закріплювали різні привілеї і виняткові права станів, приватних осіб. До актів, що видаються королем, також ставилися статuti, едикти, декрети, ординації.

Найбільш важливим джерелом є **«Повний збір статутів Казимира III Великого»**, що поклав початок уніфікації і кодифікації польського права. Збір складений на підставі Вислицького і Петровська статутів.

Дані статuti за змістом стосуються переважно кримінального права.

- Великопольський статут був прийнятий на феодальному з'їзді в Петрокові в 1346, та складається з 34 артикулів.

- Статут малопольський був прийнятий на з'їзді в Вісліці в 1347, складається з 59 артикулів.

Обидва статuti написані латиною.

Вісліцко-Петроковські статuti складені на основі польського звичаєвого права, однак у малопольському статуті це право пристосоване до нових економічних і політичних умов, в зв'язку з чим він придбав загальнодержавне значення.

З XV ст. основним джерелом польського права стали акти, прийняті сеймом: **статути, сеймові ухвали і сеймові конституції.**

Поряд із законами, що видаються центральною владою, місцеві правові норми для окремих земель встановлювали з кінця XIV століття місцеві сеймики. Ці постанови називалися - **Лауда.**

Повністю дієздатним особою за польським земському (шляхетському) праву вважався юнак шляхтич, який досяг віку 24 років. Тільки в цьому віці дозволялося вільно розпоряджатися нерухомим майном. Над неповнолітнім встановлювалася опіка.

З давніх часів в польському праві панувала договірна форма шлюбу.

У другій половині XVI ст. обов'язковою стала церковна форма шлюбу (але з'явилася вона ще в XIII в.). Католицька церква не визнавала розлучень, шлюб був нерозривним.

Дружина перебувала під владою чоловіка. Вона приносила в будинок придане, яке завжди залишалося її власністю. Для майнового забезпечення вдови існував спеціальний інститут: приводячи дружину в будинок, чоловік відписував на неї частину свого майна в якості гарантії збереження приданого.

Розрізняли спадкування за законом і заповітом. При спадкуванні за заповітом вводилися обмеження: вільно було можна заповідати рухоме майно і гроші. Заповіт з приводу нерухомого майна були дійсні, якщо його затверджував сейм. При спадкуванні за законом все отримували сини.

Тільки в кінці XIV ст. дочкам лицарів (шляхти) було дозволено успадковувати нерухоме майно при відсутності у спадкодавця синів. З XVII ст. діти різної статі одночасно призивалися до спадкоємства батьківського майна: сини отримували $3/4$, а дочки - $1/4$ спадщини. Як виняток із загальних правил з кінця XVI ст. з'явилися майорат - спадкування нерухомості старшим сином.

Злочини в польському земському праві ділилися на дві групи:

- публічні злочини (державні, проти суду і порядку управління, релігійні, розбій, грабіж). При здійсненні такого злочину судовий розгляд справи починалося за ініціативою державних органів.
- всі інші злочини вважалися приватними, тобто переслідувалися в порядку приватного обвинувачення (за заявою потерпілого та інших зацікавлених осіб).

У польському кримінальному праві застосовувалися такі покарання:

- 1) кровна помста в шляхетській середовищі (до XVI ст.);
- 2) смертна кара: проста (повішення і утоплення для простолюдинів, відсікання голови - для шляхти) і кваліфікована (колесування, спалення, саджання на кіл);
- 3) позбавлення волі;
- 4) тілесні покарання для нижчих станів;
- 5) безчестя (інфамії) для шляхти;
- 6) вигнання;
- 7) проскрипції (громадянська смерть засудженого);
- 8) майнові покарання: штрафи і конфіскація майна.

Дякую за увагу!